קיצור שלחן ערוך — דין חנוך קטנים וקצת דיני מלמד

כָּל אָב, חַיָּב לְחַנֵּךְ אֶת בָּנָיו הַקְּטַנִּים בְּכָל הַמִּצְוֹת, בֵּין בְּמִצְוָה דְאוֹרָיְתָא בֵּין בְּמִצְוָה דְרַבָּנָן, כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה לְפִי דַּעַת הַקָּטָן וְהַקְּטַנָּה. וְכֵן לְהַפְרִישָׁם מִכָּל דְּבַר אִסּוּר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ וְגוֹ'. וְאִם לֹא יְוַסֵּר בִּדְבָרִים, יַכֵּהוּ בַּשֵּׁבֶט וְכַדּוֹמֶה, אֲבָל לֹא יַכֵּהוּ מַכּוֹת אַכְזָרִיּוֹת כְּמוֹ הַשּׁוֹטִים. וְכָל עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת. וּבְיוֹתֵר צְרִיכִים לְהַשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא יְדַבְּרוּ שְׁקָרִים, וּלְלַמֵּד לְשׁוֹנָם דִּבְרֵי אֱמֶת, וּלְהַרְחִיקָם מִן הַשְּׁבוּעוֹת (עַיֵּן לְעֵיל סִימָן סז סָעִיף ט). וּדְבָרִים אֵלּוּ מֻטָּלִים עַל הָאָבוֹת וְעַל הַמְלַמְּדִים.

הַגָּעַת זְמַן הַחִנּוּךְ לְמִצְוֹת עֲשֵׂה, הֵיא בְּכָל תִּינוֹק לְפִי חָכְמָתוֹ וַהֲבָנָתוֹ. כְּגוֹן הַיּוֹדֵעַ מֵעִנְיַן שַׁבָּת, חַיָּב לְשָׁמְעַ קִדּוּשׁ וְהַבְדָּלָה, וְכֹל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. וְהַחִנּוּךְ בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, בֵּין בִּדְאוֹרָיְתָא בֵּין בִּדְרַבָּנָן, הוּא בְּכָל תִּינוֹק שֶׁהוּא בַּר הֲבָנָה שֶׁמֵּבִין כְּשֶׁאוֹמְרִים לוֹ שֶׁזֶּה אָסוּר לַעֲשׂוֹת אוֹ אָסוּר לֶאֱכוֹל. וְיֵשׁ לְחַנֵּךְ הַקְּטַנִּים שֶׁיַּעֲנוּ בְבֵית הַכְּנֶסֶת אָמֵן וּשְׁאָר הַדְּבָרִים. וּמִשָּׁעָה שֶׁהַתִּינוֹק עוֹנֶה אָמֵן, יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וּצְרִיכִים לְחַנְּכָם שֶׁיַּעַמְדוּ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה. אֲבָל אוֹתָן שֶׁהֵם רָצִים וְשָׂבִים וּמְבַלְבְּלִים, מוּטָב שֶׁלֹּא לַהֲבִיאָם.

אֲפִלּוּ מִי שֶׁאֵינוֹ אָבִיו שֶׁל קָטָן, אָסוּר לוֹ שֶׁיִּתֵּן לוֹ דָּבָר אִסּוּר לְאָכְלוֹ, אוֹ לְצַוּוֹתוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה אֵיזֶה אִסּוּר. וּלְרַב הַפּוֹסְקִים אֲפִלּוּ דָּבָר הָאָסוּר רַק מִדְּרַבָּנָן, אָסוּר לִתֵּן לוֹ לֶאֱכוֹל אוֹ לְצַוּוֹתוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה. וְאִם הַתִּינוֹק חוֹלֶה קְצָת וְצָרִיךְ לֶאֱכוֹל דָּבָר אִסּוּר, יֵשׁ לְהַתִּיר לָתֵת לוֹ עַל יְדֵי גּוֹי דָּבָר שֶׁאֵינוֹ אָסוּר רַק מִדְּרַבָּנָן. (וּלְעִנְיָן חָמֵץ בַּפֶּסַח, עַיֵּן בְּהִלְכוֹת פֶּסַח).

דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ אִסּוּר מִצַּד עַצְמוֹ אֶלָּא שֶׁהַיּוֹם גּוֹרֵם, אֵין בּוֹ מִצְוַת חִנּוּךְ. וּלְפִיכָךְ מֻתָּר לִתֵּן לְתִינוֹק לֶאֱכֹל קֹדֶם קִדּוּשׁ, אַף עַל גַּב דְּחַיָּב לְחַנְּכוֹ בְּקִדּוּשׁ. אֲבָל אָסוּר לִתֵּן לוֹ לֶאֱכֹל חוּץ לַסֻּכָּה. דְּדַוְקָא בַּקִּדּוּשׁ שֶׁהוּא כְּמוֹ אִסּוּר לָאו, שֶׁאָסוּר לֶאֱכֹל קֹדֶם קִדּוּשׁ, בָּזֶה קִיל. אֲבָל לַעֲבוֹר עַל עֲשֵׂה, אָסוּר לִתֵּן לוֹ.

אָסוּר לִתֵּן לְתִינוֹק, אֲפִלּוּ הוּא פָּחוֹת מִתֵּשַׁע שָׁנִים, שֶׁיּוֹצִיא אֵיזֶה דָּבָר בַּשַּׁבָּת אֲפִלּוּ לְצֹרֶךְ מִצְוָה, כְּגוֹן סִדּוּר וְחָמֶשׁ לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְכַדּוֹמֶה (תְּשׁוּבוֹת רַבִּי עֲקִיבָא אֵיגֶר סִימָן טו, עַיֵּן שָׁם).

קָטֹן שֶׁגָּנַב אֵיזֶה דָּבָר, אִם הוּא בְּעַיִן, מְחָיְבִין לְהַחֲזִירוֹ. וְאִם אֵינוֹ בְּעַיִן, פָּטוּר מִדִּינֵי אָדָם אַף לְאַחַר שֶׁיִּגְדַּל. אַךְ לָצֵאת יְדֵי שָׁמַיִם, חַיָּב לְשַׁלֵּם כְּשֶׁיִּגְדַּל. וְכֵן אִם עָשָׂה שְׁאָר עֲבֵרוֹת בְּקַטְנוּתוֹ כְּשֶׁהוּא בַּר הֲבָנָה, טוֹב שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו אֵיזֶה דָּבָר לִתְשׁוּבָה. וְעַל זֶה נֶאֱמַר, גַּם בִּלְאׇ דַּעַת נֶפֶשׁ לֹא טוֹב.

לֹא יְאַיֵּם עַל הַתִּינוֹק שֶׁיַּכֵּהוּ לְאַחַר זְמַן. אֶלָּא אִם רוֹאֵהוּ עוֹשֶׂה אֵיזֶה מַעֲשֶׂה, יַכֵּהוּ מִיָּד אוֹ יִשְׁתֹּק לְגַמְרֵי. מַעֲשֶׂה בְּתִינוֹק שֶׁבָּרַח מִבֵּית הַסֵּפֶר, וְהִפְחִידוֹ אָבִיו שֶׁיַּכֵּהוּ, הָלַךְ הַתִּינוֹק וְהֵמִית אֶת עַצְמוֹ (מַסֶּכֶת שְׁמָחוֹת פֶּרֶק שֵׁנִי). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, יֵצֶר, תִּינוֹק, וְאִשָּׁה, תְּהֵא שְׁמֹאל דּוֹחָה וְיָמִין מְקָרֶבֶת. לֹא יַעֲשֶׂה מוֹרֶא לְתִינוֹק בְּדָבָר טָמֵא (כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְעֵיל סִימָן לג סָעִיף יד)

מִדִּינָא, מֻתָּר לְתִינוֹק יִשְׂרָאֵל לִינֹק מִגּוֹיָה (וְעַיֵּן לְקַמָּן סִימָן קסז סָעִיף יח). מִכָּל מָקוֹם אִם אֶפְשָׁר עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵלִית, לֹא יַנִּיחוּהוּ לִינֹק מִגּוֹיָה, מִשּׁוּם דִּמְטַמְטֵם אֶת הַלֵּב וּמוֹלִיד מֶזֶג רָע. וְכֵן מֵינֶקֶת יִשְׂרָאֵלִית שֶׁצְּרִיכָה לֶאֱכֹל מַאֲכְלֵי אִסּוּר לִרְפוּאָה, אִם אֶפְשָׁר, לֹא תֵנִיק בַּיָּמִים הָהֵם אֶת הַתִּינוֹק.

כָּל אָב, מְחֻיָּב לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם. וּכְשֵׁם שֶׁמִּצְוָה לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ, כָּךְ מִצְוָה לְלַמֵּד אֶת בֶּן בְּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ.

מֵיָד כְּשֶׁהַתִּינוֹק מַתְחִיל לְדַבֵּר, יְלַמְּדוֹ הַפָּסוּק תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה וְגוֹ', וְכֵן פָּסוּק שְׁמַע יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' (רַק יָזֶהֵר מְאֹד שֶׁיְּהֵא הַתִּינוֹק נָקִי בְּשָׁעָה שֶׁהוּא מְלַמֵּד אוֹתוֹ) (עַיֵּן לְעֵיל סִימָן ה סָעִיף ג). וְכֵן מְלַמְּדוֹ מְעַט מְעַט אֵיזֶה פְּסוּקִים עַד שֶׁיַּגִּיעַ בְּכֹחוֹ לָלֶכֶת אֶל בֵּית הַסֵּפֶר, וְאָז יִשְׁכֹּר לוֹ מְלַמֵּד. וְיַדְקְדֵק לְבָחוֹר מְלַמֵּד שֶׁהוּא יָרֵא שָׁמַיִם, לְמַעַן יַרְגִּיל אֶת הַתִּינוֹק מִנְּעוּרָיו בְּיִרְאַת שָׁמָיִם. וּכְשֶׁהִגִּיעַ הַתִּינוֹק לִלְמֹד מִקְרָא, נוֹהֲגִין לְהַתְחִיל עִמּוֹ פָּרָשַׁת וַיִּקְרָא, שֶׁהִיא פָּרָשַׁת הַקָּרְבָּנוֹת, דְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, יָבוֹאוּ טְהוֹרִים (דְּהַיְנוּ תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן) וְיַעַסְקוּ בְּטָהוֹרִים.

הַמְלַמֵּד, צָרִיךְ לֵישֵׁב וּלְלַמֵּד אֶת הַתִּינוֹקוֹת כָּל הַיּוֹם וּקְצָת מִן הַלַּיְלָה, כְּדֵי לְחַנְּכָם לִלְמֹד בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה. וְלֹא יְבַטְּלוּ הַתִּינוֹקוֹת כְּלָל, חוּץ מֵעֶרֶב שַׁבָּת וְעֶרֶב יוֹם טוֹב בְּסוֹף הַיּוֹם. אֵין מְבַטְּלִין אֶת הַתִּינוֹקוֹת אֲפִלּוּ לִבְנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

מְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת שֶׁמַּנִּיחַ אֶת הַתִּינוֹקוֹת וְיוֹצֵא, אוֹ שֶׁעוֹשֶׂה מְלָאכָה אַחֶרֶת עִמָּהֶם, אוֹ שֶׁמִּתְרַשֵּׁל בְּתַלְמוּדוֹ, הֲרֵי זֶה בִּכְלַל אָרוּר עוֹשֵׂה מְלֶאכֶת ה' רְמִיָּה. לְפִיכָךְ אֵין לְהוֹשִׁיב מְלַמֵּד אֶלָּא בַּעַל יִרְאָה, מָהִיר לִקְרֹא וּלְדַקְדֵּק. וְאֵין לַמְלַמֵּד לִהְיוֹת נָעוֹר בַּלַּיְלָה יוֹתֵר מִדַּי, שֶׁלֹּא יִהְיֶה עָצֵל בַּיּוֹם לְלַמֵּד. וְכֵן לֹא יִתְעַנֶּה אוֹ יַעֲצֹר אֶת עַצְמוֹ מִמַּאֲכָל וּמִשְׁתֶּה אוֹ יֹאכַל יוֹתֵר מִדַּי, כִּי כָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים, גּוֹרְמִים שֶׁלֹּא יוּכַל לְלַמֵּד הֵיטֵב. וְכָל הַמִּשְׁנֶה, יָדוֹ עַל הַתַּחְתּוֹנָה וּמְסַלְּקִין לֵהּ.

לֹא יַכֶּה אוֹתָם מַכַּת אוֹיֵב, מוּסָר אַכְזָרִי, לֹא בְּשׁוֹטִים וְלֹא בְּמַקֵּל, אֶלָּא בִּרְצוּעָה קְטַנָּה.

אֵין מְלַמְּדִין אֶת הַתִּינוֹקוֹת בַּשַּׁבָּת דָּבָר חָדָשׁ מַה שֶּׁלֹּא לָמְדוּ עֲדַיִן, מִשּׁוּם טֹרַח שַׁבָּת. אֲבָל מַה שֶּׁקָּרְאוּ פַּעַם אַחַת, שׁוֹנִים אוֹתוֹ לָהֶם בַּשַּׁבָּת (עַיֵּן עוֹד יוֹרֶה דֵּעָה סִימָן רמה, וְעַיֵּן לְעֵיל סִימָן קנב סָעִיף ז).

קָטָן שֶׁמָּצָא מְצִיאָה, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אִם נָתַן לוֹ אַחֵר אֵיזֶה דָּבָר בְּמַתָּנָה, אָסוּר לְגָזְלוֹ מִמֶּנּוּ.

אֵין מוֹסְרִין תִּינוֹק לַגּוֹי לְלַמְּדוֹ סֵפֶר אוֹ לְלַמְּדוֹ אָמָּנוּת, וּמִכָּל שֶׁכֵּן דְּאָסוּר לְמָסְרוֹ לְאֶפִּיקוֹרוֹס יִשְׂרָאֵל, דְּגָרַע טְפֵי, וְאִיכָּא לְמֵיחַשׁ דִּלְמָא מַמְשִׁיךְ אֲבַתְרֵהּ.